

.....
Ключевые слова: литовско-польский конфликт 1926–1928 гг., Роман Смаль-Стоцкий, Вольдемарас Аугустинас, Андрей Левицкий, Государственный Центр Украинской Народной Республики в эмиграции.

Trembitsky A.M. UKRAINIAN MEDIATION IN LITHUANIAN-POLISH CONFLICT OF 1926–1928

*The article on the basis of the little known reminiscences of the Ukrainian linguist, political figure and diplomat, envoy extraordinary and minister plenipotentiary of UNR in Berlin (1921–1923) Roman Smal-Stotskyi (*08.01.1893, Chernivtsy – †27. 04.1969, the USA) explains the role of the State Centre of UNR in the exile as a mediator in Lithuanian-Polish conflict of 1926–1928.*

Keywords: Lithuanian-Polish conflict of 1926-1928-ies, Roman Smal-Stotskyi, Voldemaras Augustinas, AndriyLevytskyi, the State Centre of Ukrainian National Republic in exile.

УДК 94(477)394.912(001+62)(1-15) «192»

О.В. Даниленко

НАУКОВО-ТЕХНІЧНА ВЗАЄМОДІЯ УСРР З ЗАХІДНИМИ КРАЇНАМИ В 1920-ті РОКИ

Розкриваються форми і методи взаємодії УСРР з західними країнами в науково-дослідній та технічній сферах в 1920-ті рр.

Ключові слова: УСРР, західні спеціалісти, науково-технічні зв'язки, службові відрядження, нові технології.

Спроби більшовиків ліквідувати основи капіталістичного ладу суперечили процесу активізації радянської торгово-промислової дипломатії на початку 1920-х рр. у пошуках форм взаємодії та співпраці з провідними західними концернами, фірмами, науково-технічними центрами. Ідеологічні гасла про перевагу соціалізму над капіталізмом, соціалістичної економіки над капіталістичною, радянської індустріалізації над капіталістичною модернізацією промисловості, крім класичного марксистського тлумачення експлуатації робітничого класу, також не сприяли налагодженню зовнішньоекономічних контактів радянських республік з закордоном.

Проголошення непу, яке на Заході було сприйняте з деяким полегшенням (особливо емігрантськими колами, які вбачали в ньому можливість «буржуазного переродження» радянського суспільства), сприяло лібералізації міжнародних економічних стосунків. Для багатьох європейських держав Перша світова війна мала негативні наслідки, тому постала необхідність найшвидшого їх подолання шляхом відновлення і нарощування промислового виробництва. Війна виснажила економіки країн, а підприємства потребували модернізації, технічного переоснащення і переведення на «мирні рейки». Промисловість радянської країни на той час втратила не лише власників фабрик і заводів, а й економічний потенціал, оскільки значна кількість підприємств не функціонували. Постала проблема негайного кредитування вугільної та металургійної галузі, відновлення виробництва, незважаючи на існування в урядових колах різних точок зору щодо шляхів і перспектив розвитку радянської економіки. Були різні думки стосовно джерел фінансування, але не заперечувалась доцільність використання модерних досягнень західної технічної науки і практики, застосування нових технологій в промисловому будівництві та машинобудуванні.

Співпраця українських промислових підприємств, науково-дослідних установ та інститутів із західним світом у 20-х рр. ХХ ст. частково висвітлювалося радянською пресою тих років [1], хоча цензура відстежувала інформацію, пов'язану з зовнішньоекономічними відносинами. Цінні дані з цього питання містяться також в періодичній пресі української та російської еміграції [2]. В офіційних документах тих років використовувались терміни «імпорт іноземних спеців», «технічне сприяння», «використання іноспеців», «запрошення спеців». Господарські органи УСРР сподівалися на технічну допомогу і на співробітництво з західними науковими установами. Останні надавали технічну та консультативну допомогу «країні Рад», судячи з праць С.В. Журавльова, О.І. Латуна, О.О. Ігнатуші, Б.М. Шпотова та ін. [3].

Системне вивчення цієї проблеми передбачає з'ясування декількох головних її аспектів: виявлення радянськими експертами необхідного устаткування та його завезення в Україну, закупівля новітньої технічної літератури, консультації з іноземними інженерами та ученими за кордоном, науково-службові відрядження до європейських країн, запрошення іноземних спеців для роботи на радянських підприємствах та в установах. Кожен з них має власний предмет до-

.....
слідження, а разом вони розкривають економічні зв'язки радянської України з світовими індустріальними лідерами. Малодослідженими залишаються порядок та умови використання західних інженерів, учених-консультантів, техніків, а також запозичення промислових технологій на Заході під час службових відряджень радянських інженерів.

На початку 1920-х рр. окремі західні фірми намагалися поновити ринки збуту, втрачені за роки війни та революційних потрясінь. Зокрема, німецький концерн «Сіменс», який мав три базових фірми («Сіменс-Шуккерт», «Сіменс-Гальске», «Сіменс-Баууніон»), активно налагоджував співробітництво з радянськими республіками, використовуючи як власний інтелектуальний потенціал, так і особисті зв'язки з більшовицьким дипломатичним корпусом та керівниками радянських господарських установ. До революції на заводах фірми «Сіменс» працювали Л. Красін, Б. Стомоняков, Г. Кржижановський, Р. Классон. Між Карлом Фрідріхом фон Сіменсом та Б. Стомоняковим відбувалося особисте листування [4]. У 1920-х рр. торговим представником в Англії та наркомом зовнішньої торгівлі СРСР був Л. Красін, а Б. Стомоняков очолював торгпредство в Німеччині (серед працівників якого, між іншим, не було жодного українця) [5]. Німецька фірма прагнула створення спільних акціонерних товариств, укладення концесійних угод, пропонувала надавати технічну допомогу для відновлення роботи тих підприємств, які до 1917 р. належали концерну, особливо в галузі електротехніки та медичного приладдя. Провідні фахівці «Сіменс» приїздили до Москви та Ленінграда. Перемовини розпочалися ще з 1920 р., до них долучився навіть В. Ленін, хоча основну роль виконував дипломат Б. Стомоняков.

Діяльність фірми «Сіменс» мала безпосереднє відношення і до української промисловості, особливо під час будівництва Дніпрогесу [6]. Консультації надавали спеціалісти фірми «Сіменс-Баууніон», яка працювала тут від початку робіт до листопада 1930 р. Інший контракт пов'язував вітчизняних спеців з представниками фірми «Сіменс-Шуккерт», співпраця з якою тривала до лютого 1933 р. Крім того, німецькі інженери читали лекції з технічних питань для радянського персоналу.

Офіційне запрошення в Україну іноземних інженерів, науковців, техніків свідчило про бажання радянської сторони використати західний інтелектуальний потенціал. 28 квітня 1925 р. Вища рада народного господарства (ВРНГ) УСРР розглянула питання про порядок залучення іноземних спеціалістів для роботи на промислових підприємствах в УСРР, визнавши принциповим пунктом наступне: усі підприємства та установи надсилають до ВРНГ заявки на використання спеців, які після обговорення направляли до іноземного відділу ВРНГ СРСР на затвердження [7]. Від радянських структур вимагалось забезпечення житлом, заробітною платою, добовими і транспортними витратами на час приїзду, а від запрошеного – відповідний стаж роботи і високий рівень кваліфікації в конкретній галузі.

Запрошення іноземних фахівців здійснювалися планово. 15 травня 1925 р. відбулося чергове засідання президії ВРНГ УСРР. Мотивація запрошення іноземців була цілком обґрунтованою: «пришвидшення процесу удосконалення і раціоналізації української промислової техніки» [7, арк. 27]. Критикуючи царську Росію, яка гальмувала технічно-промисловий прогрес, учасники засідання постановили: «Для країн з відсталою промисловою технікою, якою поки що на даний момент є СРСР, ця необхідність є найбільш актуальною, тому що подібні країни лише шляхом обміну технічними досягненнями, а, де потрібно, шляхом запозичення, – можуть підняти і підтримати власне господарство до рівня сучасних промислових досягнень» [7, арк. 27]. Негативним явищем було визнано «відірваність та ізоляцію від Заходу» української промисловості, тож ефективною формою його подолання визнали запрошення іноземних інженерів, а з іншого боку – відрядження радянських учених і спеціалістів до європейських країн. Запрошували тих фахівців, яких справді не було в СРСР, тому їхні справи розглядалися персонально, уникаючи масового залучення. Зверталася увага на «...відмінність соціально-політичних умов СРСР від буржуазно-капіталістичних країн і технічну відсталість наших підприємств», тому від претендента вимагали готовності працювати за відповідних побутових і технічних умов і «...відповідати елементарним вимогам радянської громадськості» [7, арк. 29].

Доцільність запрошення іноземних спеціалістів мала технічну і політично-економічну складову: керівництво СРСР обрало курс на індустріалізацію в умовах технологічної залежності від Заходу, тому співпраця з іноземними фірмами зумовлювалася потребами самого життя.

Перші заявки на імпортованих інженерів і техніків надіслали до ВРНГ УСРР республіканські та союзні трести і підприємства: Південмаштрест, Коксобензол, Спиртотрест, Укртекстильтрест, Харківський державний місцепром, Бердичівський шкірзавод. Так, 5 травня 1925 р. прав-

.....
ліття тресту «Коксобензол» клопотало перед ВРНГ про запрошення німецького фахівця для толевої фабрики у Києві, щоб налагодити виробництво відповідної продукції з кам'яновугільної смоли [7, арк. 9]. 1 жовтня 1925 р. відбулися переговори правління Південного рудного тресту з німецькою фірмою «Равак і Грюнфельд» про технічне забезпечення видобутку та поставок залізної і марганцевої руд до Німеччини [7, арк. 34].

Освоєння радянської промисловості іноземними фірмами відбувалося по лінії концесій та укладення договорів на «технічне сприяння». Розглядом справ по концесіях займався Головний концесійний комітет при ВРНГ СРСР. У 1925 р. від західних країн надійшло 253 пропозиції, а наступного 1926 р. – 506, які зосереджувалися переважно в радянській Росії, тому що іноземні фірми виявляли жваве зацікавлення у розробці родовищ марганцевих руд та золотодобувної промисловості [13, с. 98–99.]. Діяли також концесії в галузі промислового будівництва, але теж переважно на території РСФРР. Зокрема, у вересні 1926 р. німецька фірма «І. Коссель і Ко» та Центрожитлоспілка стали засновником змішаного акціонерного товариства з житлового будівництва «Русгерстрой» [8, с. 106]. Воно займалося спорудженням житла у Москві, Ростові-на-Дону та в Донбасі, виконуючи підрядні замовлення.

Технічну допомогу радянській державі надавали фірми «Неймайер» (угода 6 грудня 1924 р. терміном на 5 років для виготовлення водяних турбін), «МАН» (для виробництва дизельних двигунів), «Л.М. Еріксон» (для технічного сприяння Тресту державних заводів слабкого струму для будівництва автоматичних телефонних станцій в Харкові, Києві та інших містах), «Тіссен» (на здійснення підрядних робіт по проходженню в шахтах Донбасу). Станом на 1 жовтня 1926 р. діяло 10 міжнародних угод «технічного сприяння» конкретним державним промисловим підприємствам з боку іноземних фірм, 8 з яких належало Німеччині.

Організаційно-технічне забезпечення реалізації угод свідчило про співробітництво між іноземними фірмами та радянськими промисловими підприємствами, адже західні партнери надавали робочі креслення, моделі агрегатів, патенти і технічні характеристики, а також пропонували двосторонні відрядження на конкретні заводи: до західних країн – українських інженерів, до УСРР – німецьких, американських, британських тощо. Подібні форми взаємин свідчили про співробітництво, а не про формальні міжнародні зв'язки.

Індивідуальні запрошення іноземних фахівців нерідко супроводжувалися значними бюрократичними колізіями між союзними та республіканськими органами, що перешкоджало швидкому й ефективному використанню інтелектуального потенціалу західних учених та інженерів. Наприклад, ВРНГ УСРР запевнила 6 листопада 1926 р. правління тресту «Хімвугілля» в тому, що «...не буде ніяких суперечок проти закликання фахівця Бравінгтона до праці на Вашому скляному виробництві на підставі спеціальної умови, з тим, одначе, щоб цією умовою передбачалася повна відповідальність гр. Бравінгтона за якість скляних виробів і послідні ні в якій мірі не відрізнялись би по своїй якості від скляних виробів кращих закордонних заводів» [9]. Інженер С. Бравінгтон з Англії працював на підприємствах скляного синдикату; володіючи передовою технологією виготовлення пляшок, мав досвід роботи у Шотландії, знав технічні недоліки західних машин у цій галузі. Його запрошували в Україну на три роки, але ВРНГ СРСР вимагала ширшої інформації про його професійні здібності. Бюрократична тяганина тривала до березня 1927 р. Українська промисловість, яка протягом 1926 р. виготовила 1 млн. пляшок з високим відсотком браку, наполягала на підписанні угоди з британцем, однак справа завершилась нічим: ВРНГ СРСР скасувала заявки тресту «Хімвугілля». У зв'язку з цим нелогічним виглядає циркуляр ВРНГ УСРР від 7 січня 1927 р. про подання заявок українськими трестами та заводами: «Відділ чужоземної політики ВРНГ прохає Вас повідомити 10 січня, які Вам потрібні чужоземні фахівці і з яких країн. Не одержання від Вас відомостей ВРНГ УСРР буде рахувати як відсутність потреби» [10].

Готовність до співпраці виявляли німецькі, чехо-словацькі, австрійські інженери, пропонуючи торгпредствам СРСР власні технічні послуги. Правління тресту «Хімвугілля», яке знаходилося в Харкові, запросило німецького інженера Ю. Кірхнера консультантом на три роки для виготовлення аміачної соди. Він був німцем угорського походження, здобув вищу освіту у Політехнічному інституті Будапешта, працював в Угорщині, Австрії, Німеччині, Боснії, тому заперечень проти його приїзду до Харкова з боку союзного відомства не було [11]. 22 червня 1927 р. секретаріат голови ВУЦВК інформував голову ВРНГ УСРР К. Сухомлина про те, що Г. Петровський дозволив 13 інженерам-галичанам, які закінчили Празький університет, приїхати на роботу в Україну [12].

Кожна персональна справа розглядалася на засіданні президії ВРНГ УСРР з подальшим затвердженням у Москві. Так, Південний рудний трест просив дозволу Валютної наради при Наркомфіні СРСР на витрату 5 тис. валютних карбованців для оплати консультацій німецьких спеціалістів по спорудженню Березнянської електростанції. У травні–червні 1927 р. запросили фахівців німецької фірми «Еміль Шмідт» для обладнання громадських пралень, англійської «Брантос» – для виправлення браку дроту на виробничій лінії Укртекстильтресту, австрійської «Шеллер Блекман» – для виготовлення напилків на Луганському пилорізному заводі, німецької «Дреслер-Офенбау» – для пуску печі у Дніпропетровську [13].

Спорудження Дніпрогесу, найпотужнішої на той час гідроелектростанції в Європі, як вже зазначалось, також відбувалося за технічного сприяння іноземних інженерів. Починаючи з липня 1926 р., представники американської фірми «Х.Л. Купер і Ко» в складі інженера Х. Купера та двох його колег вивчали в Україні документацію і технологічні плани по спорудженню електростанції, запропоновані радянськими інженерами. 9 вересня 1926 р. Х. Купер прибув до Москви і на засіданні ВРНГ СРСР виголосив низку пропозицій і професійних висновків. «Ми оглянули Дніпро від Запоріжжя до першого порогу. Ми всі хотіли визначити, чи нема кращого місця для розташування греблі. Ми дійшли висновку, що місце для греблі обрано абсолютно правильно» [20]. Американські інженери пропонували звернути увагу на спорудження міцного фундаменту і розділити шлюз не на чотири, а на три камери. Це давало можливість використати греблю в якості залізничного мосту без розвідної частини. Вони вважали недоцільним займати річку Самару, а в разі врахування їхніх пропозицій загальна економія становила б понад 10 млн. крб.

Грандіозність проекту, на думку американських фахівців, які були інженерами-будівельниками вищої кваліфікації і мали великий практичний досвід спорудження подібних гребель та електростанцій, вимагала використання найсучаснішого будівельного устаткування, а робота мала відбуватися безперервно. Вони радили для уникнення льодових заторів збудувати льодопрпусні камери, споруджувати греблю з бетону, а не шляхом її бутування, висловили сумнів стосовно доцільності камінної кладки та покриття бетону облицювальним каменем, оскільки це призведе до здорожчання споруди та збільшення часу на її завершення. Радянське керівництво подякувало інженерам «...за допомогу, яку ви нам надали у цьому грандіозному проекті і за теплий прийом нашої делегації в Америці» та висловило сподівання на подальшу співпрацю [14]. Співробітництво з американською фірмою завершилося в 1933 р.

28 травня 1928 р. планово-економічне управління ВРНГ УСРР отримало доповідну записку від німецького інженера Ф. Фобба щодо раціоналізації будівництва коксових печей, а також про застосування газу в промисловості, коксування кам'яного вугілля з подальшим використанням в домнах, виготовлення з газових елементів бензолу, смол тощо. Він пропонував споруджувати коксові установки замість будівництва газових заводів, використовувати його не лише для промисловості, а також для побутових справ, раціонально розташовувати промислові заводи, уникаючи їх скупчення біля великих міст. Стратегічні об'єкти мали бути збудовані подалі від кордонів на випадок війни, а для раціоналізації водного транспорту він рекомендував з'єднати суміжні річки спеціальними каналами. Спалювання якісного коксувального вугілля на рудниках інженер вважав помилковим, пропонуючи менш якісне для виготовлення газу. Вражає повний і вичерпний виклад технології коксування вугілля на відповідних заводах у Німеччині, а також раціональні пропозиції. Німецького інженера важко було запідозрити у симпатіях до СРСР, тому що прагматизм, оплачуваний належним чином, був вищим від ідеологічних уподобань. Його пропозиції були частково враховані. «Нові коксові печі, – зазначалось в аналітичних оглядах ВРНГ СРСР у серпні 1928 р., – будуються за проектами німецьких фірм: в Рутченково – «Отто», в Горлівці – «Копперс», установки яких користуються світовою славою як в Європі, так і в Америці. Будівництво здійснюється нашими робітниками і технічним персоналом, але під наглядом та інструктажем німецьких інженерів і декількох майстрів» [15]. Споруджена у Горлівці установка для мийки вугілля за проектом німецької фірми «Греппель» виявилася однією з найбільших у Європі. Ця ідея також належала Ф. Фоббу; він обгрунтував її у доповідній записці до ВРНГ СРСР.

Політичний курс на індустріалізацію, визначений ВКП(б) у другій половині 1920-х рр., вимагав від відповідних органів максимального залучення іноземних консультантів та інженерів для спорудження нових промислових об'єктів, використання імпортного обладнання. Так, 13 жовтня 1928 р. правління Укртютюнтресту просило ВРНГ УСРР запросити спеціаліста з

Швеції для устаткування цигарково-комплектуючої машини. «На нашій Першій Держтютюн-фабриці в Одесі, – зазначалося в листі, – одержано з Швеції від фірми «Арен» машину для автоматичного укладання та пакування цигарок, яка, з приводу великої складності конструкції, вимагає викликати з закордону монтера – фахівця від фірми-постачальника для влаштування та пуску в хід машини» [8, с. 155]. Союзне відомство погодилося із запрошенням і не заперечувало також проти приїзду монтера з Німеччини до м. Слов'янська для монтажу купленої у фірми «Мессер і Ко» кисневої установки, яку було встановлено на заводі «Червоний Хімік».

Обґрунтовуючи необхідність запрошення іноземних інженерів, трести, підприємства, наукові установи підкреслювали початок реконструкції промисловості і водночас брак «кваліфікованих технічних сил». Наприклад, Комітет шкіряної промисловості України, звертаючись до ВРНГ УСРР 20 квітня 1928 р. з відповідною заявкою на використання західних спеціалістів, зазначав відсутність власних кадрів: «За браком їх усередині країни, питання про необхідність залучення іноземних спеціалістів може і повинно мати особливу гостроту. Крім залучення іноземних спеціалістів, як таких, захід цей набуває тепер і особливого характеру – максимального використання через цих фахівців наукових досягнень закордону з метою найшвидшого переведення нашої, поки що відсталой промисловості на вищу технічну базу» [15, арк. 27].

Іноземне інженерно-технічне представництво на радянських промислових підприємствах мало кількісний вимір, але без західного інтелектуального потенціалу багато галузей не отримали б належного оснащення та розвитку. На середину 1928 р. в СРСР працювало 350–360 іноземних спеців, які представляли 321 іноземну фірму. За галузевим принципом вони розподілялися таким чином: металопромисловість – 36%, хімічна – 29%, електротехнічна – 23% [16]. Саме на ці галузі припадало 87% усіх договорів з іноземними фірмами на використання західних фахівців. На кінець липня 1928 р. в СРСР працювало також 358 іноземних робітників, з фірмами було укладено 37 договорів про технічне сприяння [17].

Водночас кількість концесій в СРСР постійно зменшувалася. Якщо у 1926 р. було 82, у 1927 р. – 74, то у вересні 1928 р. – 68 діючих іноземних концесій, з них підданим Німеччини належало 13, США – 9, Японії – 7, Австрії – 5, Великобританії – 7, Франції – 3, Польщі – 6, Швеції – 3, Норвегії – 2, а решта – іншим країнам. Вони зосереджувалися у гірничій, переробній, лісовій та будівельній галузях промисловості [8, с. 495].

Незважаючи на зменшення кількості концесій та відносно незначний кадровий корпус, але враховуючи його високий інтелектуальний рівень, внесок західних інженерів був вагомим. Вони консультували і навчали радянських інженерів, передавали знання і досвід, здійснювали експертизу проектів і креслень, контролювали дотримання технологічних процесів, пропонували варіанти вирішення складних технологічних проблем тощо.

Ефективною формою залучення інтелектуального потенціалу західних фірм та наукових установ були відрядження радянських інженерів. Вони їхали на Захід у пошуках необхідного обладнання для фабрик і заводів СРСР, які будувались чи відновлювали виробництво. Так, у жовтні–грудні 1925 р. ВРНГ УСРР дозволила відрядження за кордон радянським спецам з революційною вищою освітою: управляючого Полтавським текстильпромом Т. Мюллера та полтавського інженера П. Александрова – до Німеччини для закупівлі устаткування для панчішної фабрики [18]; інженера М. Вороніна – до Німеччини і Чехо-Словаччини на два місяці з метою вивчення справи і документації для проектування Слов'янської олівцевої фабрики; інженера Харківського паровозоремонтного заводу В. Цветкова від Південмаштресту – до Німеччини, Швеції, Данії, Італії для ознайомлення з дизельними та газовими двигунами і новітніми газовими котлами [18, арк. 5]; групи інженерів (А. Терещенка, С. Мещерякова, М. Євсєєва, Ю. Гроссера, Т. Крутько, І. Лубяжа) – до Німеччини для вивчення силікатної справи, методів апробації сировини та продукції [18, арк. 163.]; інженера-технолога Київського кабельного заводу М. Ойслендера – до Німеччини для придбання обладнання, а також для вивчення нових технологій виробництва кабелю [18, арк. 12]. Подібні заявки надходили постійно, а загальна кількість відряджуваних неухильно зростала. Так, у 1925/26 р. відбулося 328, у 1926/27 р. – 418, у 1927/28 р. – 528 закордонних відряджень радянських спеціалістів [8, с. 498]. Майже третина припадала на Україну, хоча багатьом відмовляли, мотивуючи відсутністю коштів або технологічною недоцільністю. У 1928/29 р. ВРНГ УСРР затвердила 50 закордонних відряджень, але на червень 1929 р. було реалізовано лише 7 поїздок [19], причому майже жодного відрядження з метою укладання договору з іноземними фірмами про технічне сприяння.

В архівах збереглися звіти інженерів про перебування на промислових підприємствах європейських країн. Зокрема, у травні–червні 1928 р. Німеччину відвідали голова будівельного комітету Шахтинської ГРЕС Г. Шаблієвський та начальник технічного відділу М. Леонт'єв. Вони знайомилися з роботою німецьких електростанцій, з устаткуванням для здрібнення вугілля та приготування вугільного пилу, відвідавши заводи «Рема» на Рейні і Несе. «Під час переговорів, – повідомлялось у звіті, – що мали місце на заводі, було з'ясовано, що розміщення обладнання дійсно не має ніяких перешкод, крім того фірма Рема підтвердила це на словах та письмово і зобов'язалась у відповідні терміни надати усі необхідні креслення для розрахунків перекриття фундаментів» [19, арк. 1]. Для будівництва районної електростанції торгове представництво замовило в Німеччині у фірми «Сіменс-Шуккерт» дві парових турбіни потужністю 22000 квт. кожна. Їх виготовленням займався машинобудівний завод у Гьорлітцу, який свого часу забезпечував турбінами електростанцію в Гіршфельде (Саксонія). Українська делегація відвідала цей завод, пересвідчилася у виконанні замовлення, оглянула турбіну, яка знаходилася на випробувальному стенді. Радянським інженерам показали роботу електростанцій «Клінгенбергверк», «Руммельсбург», до яких обережно допускали екскурсії, тому що там було нове обладнання, але додаткової технічної інформації та показників експлуатації представлено не було. Електростанція «Руммельсбург» виявилася першою в Німеччині, яка працювала на спалюванні вугільного пилу. Представники фірми «Сіменс-Шуккерт-Верк» ознайомили радянських інженерів з роботою електростанції Моабіт біля Берліна, яка працювала переважно на Сілезькому вугіллі. Фахівців з України цікавила технологія просушування вугілля, його подрібнення та приготування вугільного пилу високої якості. «З допомогою представника фірми «Броун-Бовері», – зазначав у звіті Г. Шаблієвський, – нам вдалося (з великими труднощами) отримати перепустку на відвідування відкритої підстанції у Штраусберзі під Берліном» [19, арк. 2]. Німецька сторона надавала технічну інформацію, але давно використану, уникаючи конкретних відповідей на питання про модерні технології та власні плани.

Радянська інженерно-технічна делегація до Німеччини, Швейцарії, Чехо-Словаччини, яку очолював інженер В. Васильєв, відвідала у 1928 р. 25 промислових заводів Берліна, Мюнхена, Бремена, Дюссельдорфа, Ерфурта, Гамбурга, Ельбінга, Шаффгаузена, Аугсбурга, Цюріха, Пільзена, Бадена, Ессена та інших європейських міст. Об'єктами зацікавлення були турбінні заводи, виготовлення електрообладнання, шестерень, технологія зварювання нержавіючої сталі з допомогою срібла, літакобудування. Технічних радянських «шпигунів» пустили на завод «МААГ» у Цюріху, який виготовляв спеціальні фрези, заводи «Везер» в Бремені, «Вулкан» в Гамбурзі, «Текленберг» у Везерлінде, які займалися виготовленням інструментів для зубопротезної промисловості та шліфовкою турбінних лопаток, на три авіаційні заводи «Юнкерса» в Дессау. Не заборонили відвідування металургійних, автомобільних та інших заводів концерну Круппа. «На завод, – писав у звіті Г. Шаблієвський, – складно потрапити. Намагаються будь-якими способами не пускати, багатьох з наших відряджуваних інженерів, які приїздили в Ессен, повертали-ся ні з чим. Я знав про це і тому дочекався, коли у них стосовно мене виникне потреба і мене покликали» [19, арк. 62]. Зустрічі відбувалися на рівні директорів заводів, які супроводжували делегацію на підприємствах, що займалися виготовленням турбін для міноносців, лінійних кораблів (фірма «Броун-Боварі»), оптичної техніки (заводи Цейса в Йені), станкобудування («Шухардт і Шютте»).

Отже, науково-технічна взаємодія УСРР з західними країнами в 1920-ті рр. здійснювалась у різних формах: через закупівлю готової продукції торговими представництвами трестів, надання наукових консультацій, запрошення іноземних спеців, вивчення технічної літератури, здійснення наукових відряджень радянських інженерів на Захід. Такі форми співробітництва між іноземними фірмами та радянськими господарськими органами і конкретними підприємствами відбувалися постійно, змінюючи пріоритети. Протягом першої половини 1920-х рр. відрядження радянських спеців за кордон виконували функцію технічної розвідки з метою придбання необхідного устаткування, а візити іноземних були поодинокими – для проведення консультацій, вивчення економічно-технічних обставин концесій. Системне і планове запрошення західних інженерів і висококваліфікованих робітників в Україну розпочалося у 1925 р., коли ВРНГ УСРР розробила та затвердила порядок їх використання в різних галузях української промисловості. Наступні роки вирізнялися збільшенням кількості іноземних інженерів на заводах, фабриках та новобудовах в Україні; вони консультували здійснення робіт по спорудженню Шахтинської електростанції, Дніпрогесу, налагоджували роботу станків, виробничих ліній, почи-

Наукові записки

наючи від цигаркової фабрики в Одесі до металургійних заводів на Донбасі. Їхня допомога була конструктивною і своєчасною, але недостатньою за кількістю візитів та наданих послуг.

Зарубіжні відрядження українських інженерів до західних країн, знайомство з роботою місцевих підприємств, технічними кресленнями свідчили про співробітництво в галузі промисловості та найсучасніших технологій, хоча іноземні фірми уникали вичерпного надання інформації про власні об'єкти, нові технічні розробки тощо. Основним стимулом подібних науково-технічних контактів була технологічна залежність радянської України від Заходу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. «Правда», «Комуніст», «За індустріалізацію», «Червоне Запоріжжя», «Пролетар Дніпробуду», «Ленинская ДнепротГЭС», «Хроника Днепростроя», «Днепросталь», «Днепрострой», «Сталь».
2. «Українські робітничі вісті» (Вінніпег), «Українські щоденні вісті» (Нью-Йорк), «Руль» (Берлін), «Последние новости» (Париж).
3. Журавлев С.В. «Маленькие люди» и «большая история» : Иностранцы московского Электростроительного завода в советском обществе 1920-х – 1930-х гг. / С.В. Журавлев. – М. : РОССПЭН, 2000. – 287 с. ; його ж. Фирма «Сименс» на советском рынке 1921–1923 гг. / С.В. Журавлев // НЭП : экономические, политические и социокультурные аспекты. – М. : РОССПЭН, 2006. – С. 240–279 ; Латун О.І. Так починалося співробітництво / О.І. Латун // Комуніст України. – 1988. – № 7. – С. 86–90 ; Ігнатуша О.О. Іноземні спеціалісти на будівництві Запорізького індустріального комплексу (20–30-ті роки ХХ ст.) : автореферат канд. іст. наук, спец. : 07.00.01 – Історія України / О.О. Ігнатуша. – Запоріжжя : «Запорізький нац. ун-т», 2012. – 20 с. ; Шпотов Б.М. Американський фактор в індустріальному розвитку ССРСР, 1920–1930-е годы / Б.М. Шпотов. – М. : Ин-т экономики, 2009. – 39 с.
4. Журавлев С.В. Фирма «Сименс» на советском рынке 1921–1923 гг. // НЭП : экономические, политические и социокультурные аспекты. – М. : РОССПЭН, 2006. – С. 241.
5. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 423 – Оп. 3. – Спр. 242. – Арк. 23.
6. Лихолат А.В. Исторические очерки. Подвиг Днепростроевцев / А.В. Лихолат, С.В. Кульчицкий // Вопросы истории. – 1973. – № 6. – С. 116–131 ; Тараканова А.П. Первенец великих будов на Дніпрі / А.П. Тараканова, Д.З. Шевейко. – К. : Держполітвидав УРСР, 1957. – 30 с. ; Кабанов В.И. Немцы на Днепрострое. (К 75-летию Днепротгэса) / В.И. Кабанов // Вопросы германской истории : Сб. науч. тр. / Отв. ред. С.И. Бобылёва. – Дніпропетровськ : Пороги, 2007. – С. 355–364 ; Рубин М.С., Ибатулин И.С., Дукаревич И.И. Днепротгэс. Как строились плотина, гидростанция и шлюз / М.С. Рубин, И.С. Ибатулин, И.И. Дукаревич. – Харків : ОНТВУ Энерговидав, 1932. – 68 с.
7. ЦДАВО України. – Ф. 34. – Оп. 10. – Спр. 1283. – Арк. 6.
8. Індустріалізація ССРСР. Документи і матеріали. 1926–1928 гг. – М., 1969. – С. 98–99.
9. ЦДАВО України. – Ф. 34. – Оп. 11. – Спр. 3213. – Арк. 9.
10. ЦДАВО України. – Ф. 34. – Оп. 11. – Спр. 3290. – Арк. 10.
11. ЦДАВО України. – Ф. 34. – Оп. 11. – Спр. 3213. – Арк. 12.
12. ЦДАВО України. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 107. – Арк. 130.
13. ЦДАВО України. – Ф. 34. – Оп. 11. – Спр. 3271. – Арк. 41.
14. ЦДАВО України. – Ф. 1. – Оп. 3. – Спр. 57. – Арк. 68.
15. ЦДАВО України. – Ф. 34. – Оп. 13. – Спр. 3593. – Арк. 42.
16. Айнгорн М.Я. Вопросы привлечения иностранной технической помощи // Хозяйство Украины. – 1928. – № 5. – С. 71–86.
17. Рационализация промышленности СССР. – М., 1928. – С. 447–449.
18. ЦДАВО України. – Ф. 34. – Оп. 10. – Спр. 20. – Арк. 4.
19. ЦДАВО України. – Ф. 34. – Оп. 13. – Спр. 3593. – Арк. 267.

Даниленко А. НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ УССР С ЗАПАДНЫМИ СТРАНАМИ В 1920-е ГОДЫ

Раскрываются формы и методы взаимодействия УССР с западными странами в научно-исследовательской и технической сферах в 1920-е годы.

Ключевые слова: УССР, западные специалисты, научно-технические связи, служебные командировки, новые технологии.

Danylenko O. SCIENTIFIC AND TECHNICAL INTERACTION OF THE UKRAINIAN SSR WITH WESTERN COUNTRIES IN THE 1920s

The article deals with the forms and methods of interaction between Ukrainian SSR and Western countries in scientific-research and technical fields in the 1920s.

Keywords: USSR, western specialists, scientific-technical interaction, official missions, new technologies.